

Nejpodivnější ptačí koktejl světa

Poloostrov Otago, Jižní ostrov.

Foto: Tomáš Grim

Jedu z letiště do centra. Na čerstvém birdlistu naskakují nové položky. V tomto pořadí: vrabec domácí, racek australský, špaček obecný, volavka bělolící, kos černý, drozd zpěvný, majna obecná... Rozespale mžourám: co je to za birdwatcherskou schízu? Složení této absurdní ptačí směsky jasně říká, že do centra jedu z Ruzyně a v Troji vypustili přebytečné odchovy. Nemohl jsem se mýlit víc: jsem na téměř nejvzdálenějším místě od Ruzyně, kam se lze na zemském povrchu dostat – v novozélandském Aucklandu.

Jak Nový Zéland ke své jedinečnosti přišel

Další dny potvrzují počáteční dojem: Nový Zéland (NZ) je ornitologicky nejbizarnější místo na světě. Jak poznamenal Jared Diamond, na NZ se můžeme nejvíce přiblížit tomu, jaké by to bylo studovat život na jiné planetě. Kdejaká země se prsí výjimečností své fauny, či mírou její ohroženosti (přilákat solventní turisty a ptáčkaře je dnes velký business). Veškerá konkurence však ve srovnání se zemí, kde si lidé říkají „Kiwi“, zůstává ubohou kulhavou stařenou. Seznam původní ptačí fauny se může blýsknout pěknou řádkou „špeků“. *Hihi*: žádný jiný pták na světě nekopuluje i v misionářské poloze. *Kiwi*: opeřený „savcoid“ s jedinečnou morfologií, hnízdní biologii ... a prostě vším. *Kea*: jediný papoušek světa obývající horské bezlesí (a který jiný papoušek žere ovce?). *Kakapo*: nejtěžší papoušek světa, jediný nelétavý zástupce svého řádu, aktivuje v noci, jako jediný papoušek má tokaništní polygynní párovací systém. 80 milionů let izolace – záruka biologické neobyčejnosti.

Druhým aspektem novozélandské ptačí výjimečnosti je její ohroženost. Holocaust původního vegetačního pokryvu uvolnil prostor pro introdukované rostliny. Ty zas vytvořily typ vegetace, jenž nevyhovoval původním druhům ptáků. Přidejte k tomu introdukce evropských lasic, australských kusu liščích a dalších profesionálních zabíjáků. To by byl problém kdekoli na světě. Tady tuplem: až do příjezdu člověka tu žádní savčí predátoři nežili¹. Tedy zanedbatelný selekční tlak na evoluci anti-predačního antisavčího útěkového chování. Důvěřivé naivní původní ptactvo + nevybíraví nepůvodní predátoři = velký průšvih.

Do třetice všeho nejhoršího. Lidstvo s velkým úsilím introdukovalo stovky druhů ptáků po všech kontinentech. Nový Zéland je celosvětově na špici míst, která dostala nejvíce na frak. Introdukovaných druhů přežívá ~40, což je ovšem jen zlomek z více než stovky (!) druhů, které

byly původně vypuštěny. Aklimatizační společnosti, jejichž členové by podle dnešních zákonů strávili zbytek života za mřížemi, si žádné geografické servítky nebraly: na NZ potkáme flétnáky australské (*Cracticus tibicen*) či křepelky proměnlivé (*Coturnix ypsilophora*) z Austrálie, orebice čukar (*Alectoris chukar*) či hrdličky kropenaté (*Streptopelia chinensis*) z Asie nebo křepely kalifornské (*Callipepla californica*) či bernešky velké (*Branta canadensis*) ze Severní Ameriky.

Stran evropských, amerických i asijských druhů je jisté, že se na druhou stranu zeměkoule dostaly jen s pomocí člověka. U australských druhů nevíme. Rosely pestré (*Platycercus eximius*) nebo kakadu růžový (*Eolophus roseicapillus*), zpestřující místní parky, jsou potomky uprchlých domácích mazlíčků. Kakadu žlutočechelatí (*Cacatua galerita*) možná také, ale nelze vyloučit, že jde o potomky přirozených „záletníků“. Některé druhy se dokonce přirozeně „sebe-introdukovaly“ z Austrálie. Třeba potápka australská (*Tachybaptus novaehollandiae*) nebo lyska černá přicestovaly bez pomoci člověka v druhé polovině minulého století.

Čert, jak známo, kálí na tu větší hromadu: introdukovaní vrabci domácí škodili introdukovaným plodinám, proto kolonizátoři introdukovali sýčka obecného. Jak už je v podobných případech zvykem, sýčci žerou většinou všechno možné kromě vrabců: převážně hmyz,

Foto: Tomáš Grim

Hihi, tedy medosavka hvízdavá (*Notiomystis cincta*), je jediný pták na světě, u něhož bylo pozorováno páření v misionářské poloze. Samec (na obr.) je schopný přimáchnout samici k zemi břichem (jejím) vzhůru a přidržet jí v této pro ptáky netypické poloze roztaženými křídly. Samci jsou silně promiskuitní a svůj apetit si vybíjejí dokonce i na čerstvě vylétlých mláďatech. U hihiho vědci zaznamenali všechny párovací systémy, které v přírodě existují: monogamii, polygynii, polyandrii i polygynandrii. Ostrov Tiritiri Matangi.

1 I když nějací asi nakonec byli, ale vzácně: Worthy a kol. 2006: PNAS 103(51): 19419–19423.

za ptáky do světa

pavouky a žížaly. Vrabce, stehlíky, zvonky atd. potkáte na NZ dodnes běžně. A to je stále jen vzorek ptačího koktejlu namíchaného člověkem. Následky pro původní faunu jsou očekávatelné: konkurence o potravu, tláčenice o místa k hnízdění či predace domorodců přistěhovalci.

Okem ochránáře přírody jde o jednu z největších katastrof v historii. Okem biologa jde o unikátní příležitost studovat jevy, které jsou jinak z etických důvodů experimentálně nezkoumatelné – introdukce cizích druhů představují velkoškálové přírodní pokusy založené před stoletím a půl; jejich výsledky, které dnes sklízíme, jsou zásadní pro pochopení řady ekologických a evolučních jevů². Okem ptáčkaře jde o atraktivní mix ptačí fauny, který nemá celosvětově konkurenci.

Praktické rady

- NZ je typická vyspělá, bezpečná, „západní“ země, kde si návštěvník žije ve vatě (žádná malárie, jedovatí hadi, komára abys pohledal). Největší rizika hrozí, pokud si cestou domů dopřejete „stopover“ v Malajsii či Singapuru. A taková rizika lze jen doporučit³.
- Návštěva během naší zimy = samá pozitiva a ptáčkařské jistoty (především říjen–leden). Místní ptáci hnízdí, navrch tu zimují severští migranti a den je dlouhý (při jedné z návštěv během našeho severského léta jsme podezřele nestíhali dle plánu – inu, jen 8 hodin světla denně).
- Ačkoli své služby nabízí nepřeherně cestovních kanceláří specializovaných na ptáčkaře, lze vše snadno vidět po vlastní ose – pomocí husté sítě autobusových linek, levně půjčeným autem, nebo nejlevněji zde velmi snadným autostopem.
- NZ má skvělý určovací atlas (Heather & Robertson 2011). Vzhledem k omezenému počtu druhů a jejich často až legrační krotkosti není důvod hrotit domácí akustickou přípravu.
- Zastánci nezávislého ptáčkařského „freestylu“ by se měli připravit na zklamání. Krajina – zvláště Severního ostrova – je jedna velká ekologická katastrofa: zemědělská produkce zabírá skoro vše, původní příroda skoro nic, obojí oploceno. Onen malý rudiment v chráněných územích však stojí jednoznačně za to.
- Z koncentrace zajímavých rarit v rezervacích a z ptačí důvěřivosti plyne i logisticky potěšující fakt, že vše lze stihnout za pár dní (včetně „pelagického výletu“ na mořské ptáky). Ačkoli se tedy nemusíte za vysněnými druhy pachtit (často neúspěšně) celé týdny jako třeba v Peru nebo Kamerunu, proč si nevychutnat v klidu krásu Jižních Alp nebo nekonečných pláží po celé (doplňte týdny, měsíce apod., dle úspěchanosti vašeho životního stylu)?
- Ty nejatraktivnější druhy jsou zároveň ty nejohroženější. Na pozorování většiny z nich ve volné přírodě zapomeňte. Prakticky stoprocentní šance je vidět máte na dvou typech míst: na některých malých

2 Např. Samaš & Grim 2010: Živa 58(5): 227–229, nebo novozélandské pokračování projektu strnadič nářečí: <http://www.yellowhammers.net/>.

3 Grim 2013: Ptačí svět 20(4): 22–24.

Foto: Tomáš Grim

Který pěvec je nejpřimitivnější? Pokřovník zelený (*Acanthisitta chloris*). Tento trpasličí ptáček se podle molekulárních studií usadil na samém základu kořene evolučního stromu dnešních pěvců. Jeho letecké schopnosti nikoho neoslňují, na rozdíl od akrobatického šplhání této ptačí miniatury, přezdívané domorodci „zelený kamínek“. Jižní Alpy, Jižní ostrov.

příbřežních ostrůvků (kde byly vysazeny po vyhubení dříve introdukovaných predátorů) a v pečlivě vyplaných rezervacích (většinou na ostrůvků). Ty někdy připomínají spíše udržované městské parky než rezervace, jak je chápeme u nás (včetně elektrických ohradníků, pastí na hlodavce apod.).

- Protinožní ptáci jsou často až neuvěřitelně krotcí (což nakonec vysvětluje, proč jsou tak ohrožení). Pozorování a fotografování – zvláště pěvců – je snadnější než kde jinde.
- NZ má zcela odlišné složení fauny oproti tomu, co je jinde zvykem: ~240 druhů je po třetinách rozděleno mezi ptáky mořské, mokřadní a suchozemské (celosvětově jsou mořští a mokřadní oba pětiprocentní). Pokud vám imponují buňáci, buňnici, albatrosi či kormoráni, pak je NZ jasná volba.
- Ptáčkařský sběratel rarit⁴ si zde svůj list může prodloužit s logistickou lehkostí. Proti gustu žádný dišputát, nicméně mně na novozélandských ptácích víc než endemismus fascinuje jejich neopakovatelná ekologická a evoluční jedinečnost.

Kouzelný ostrůvek

Proč chodit kolem horké kaše: kdo byl na NZ a nebyl na Tiritiri Matangi, nebyl na NZ. Na ploše 2,2 km², propletené síťovím pěstín a opeřených řadou krmítek, potkáte to nejlepší z novozélandské opeřené čeládky. Tu se mrcaší pištec bělohlavý (*Mohoua albicilla*), tam šplhá laločník sedlatý (*Pilesturnus [carunculatus] rufusater*). V opadance šustí lejsčik dlouhonohý (*Petroica australis*). Porostem se rozlehne podivný éterický zpěv – to laločník šedý (*Callaeas [cinereus] wilsoni*) volá svou samičku.

4 Grim 2011: Ptačí svět 18(1): 20–22.

Foto: Tomáš Grim

Lidé pěvušku modrou introdukovali v domněni, že pomůže regulovat množství škodlivého hmyzu. Dnes nad takovým hlupáctvím můžeme jen nevěřičně zakroutit hlavou: hmyz má nesrovnatelně rychlejší populační dynamiku než ptáci; ptáci na početnost hmyzu samozřejmě žádný podstatný vliv nemají. Pěvuška modrá ve své nové vlasti sdílí extrémní horské prostředí s věhlasným papouškem kea (*Nestor notabilis*), známým to trhačem ovcí. Vidět tak nesourodé druhy pohromadě patří ke klíčovým zážitkům ptáčkaření u protinožců. Arthur's Pass, Jižní ostrov.

Foto: Tomáš Grim

„Více vepřového“, volá zlověstně sovka ostrovní (*Ninox novaeseelandiae*), jediná přežívající novozélandská sova (anglicky zvaná onomatopoicky „morepork“). Spolu s vzácným ostřížem novozélandským (*Falco novaeseelandiae*) a běžným motákem tichomořským (*Circus approximans*) vyvrací časté tvrzení, že před kolonizací člověkem na NZ predátoři nežili. Tito predátoři však loví jinak anebo jinde než lasice, hranostaji, tchoři, kočky, psi, krmysy, ježci či nejhorší vyběrač ptačích hnízd – kusu liščí. Rezervace Tawharanui, Severní ostrov.

Foto: Tomáš Grim

Miranda je nejdůležitější zimovištní lokalitou endemického kulíka křivozobého (*Anarhynchus frontalis*). Shromažďuje se tu až 40 % z přežívajících pěti tisícovek jedinců tohoto jedinečného druhu: kulík křivozobý má jako jediný pták na světě zobák zahnutý do strany. Všichni jsou praváci. Hnízdí na šterkových lavicích ledovcových horských řek Jižního ostrova, zimují převážně v nížinných mokřadech ostrova Severního. Vidět v Mirandě přes 10 000 různých bahňáků, včetně záplavy kulíků křivozobých, není žádná vzácnost.

Po setmění se ozývá kivi Owenův (*Apteryx owenii*). Kivi pukupuku klade relativně nejtěžší vejce ze všech opeřenců: vejce váží až 23 % hmotnosti samice. Ta někdy naklade i druhé vejce, které též inkubuje pouze samec (kolem 70 dní). Zatímco např. u podobně velkých hrabavých a kachen zabere samici výroba dalšího vejce jeden až dva dny, trvá totéž samici kiviho tři týdny.

Po loukách bloumají modré slípky, ve dvou provedeních. Pukeko je ta menší, tedy slípka modrá (*Porphyrio [porphyrio] melanotus*). Nicméně ta druhá, zavalitější slípka, je atrakcí číslo jedna. Slípka takahe (*Porphyrio hochstetteri*) je jedním z erbovních zvířat NZ (dříve byla považována za poddruh vyhynulé *P. mantelli*). Tento největší chřástal světa nelétá a pravděpodobně vznikl nezávislou evolucí z pradávné populace slípky modré. Ta ostrovy kolonizovala před přiletem dnešních slípek modrých, které na NZ potkáme – takahe je tedy druh „uhnízděný“ uvnitř jiného druhu.

Až do roku 1948 byla takahe považována za vyhynulou a znovuobjevení tohoto monstra se stalo zoologickou senzací. Její existence ovšem visí na pověstném ochranném vlásku: v původním areálu žije sotva přes stovku jedinců, které navíc drží v šachu žravost introdukovaných lasic a jelenů (ti druzí žerou podobnou vegetariánskou stravu jako takahe). Jako v mnoha jiných případech ochránáři převezli část populace na drobné predátorů-prosté ostrůvky kolem obou novozélandských „pevnin“. Takahe je díky nim zatím stále s námi.

A na sever...

V běžné zemědělské krajině nic moc exotického (pro našince) nepotkáme. Třeba vrabce, skřivany či strnady obecné. Nebo v současnosti nepočtenější ptáky NZ: kosa černého a pěnkvu obecnou. Tito pasivní přistěhoválci si na NZ lebedí už půl druhého století. To je dost dlouhá doba na to, aby se stalo něco biologicky zajímavého: např. kosi a drozdi změnili velikost snůšky, sezonní průběh její velikosti a řadu dalších znaků. Co se stalo ze zpěvními projevy těchto evropských přistěhovalců zatím nevíme, ale na strnadech už se pracuje (viz pozn. č. 2).

Jedním z doporučitelných míst je rezervace Takapu Refuge na jižním konci spektakulární Muriway Beach. Terej australský (*Morus serrator*) původně hnízdil na ostrůvku nedaleko pevniny, ale postupně se část

Foto: Tomáš Grim

Kde bychom tučňáka nečekali? V lese. Tučňák nejmenší (*Eudyptula minor*) se batolí nočním hvozdem ke své noře. Ostrov Tiritiri Matangi.

kolonie přestěhovala přímo na „pevninu“ Severního ostrova. Pozorovat tereje, jak se z několika desítek metrů vrhají rychlostí přes 100 km/hod. do vln, je úžasný zážitek.

...a na jih

Tučňáky si většinou spojujeme s Antarktidou – kde žije jen menšina druhů. V rezervaci Oamaru na Jižním ostrově lze shlédnout pravidelnou večerní šou a to doslovně: na tučňáky nejmenší vracející se z lovu navečer do svých nor totiž koukáte z divadelního hlediště. Pokud vás víc láká méně komerční zážitek, stačí zajet jen pár km na jih, k pláži Bushy Beach. Tučňáky nejmenší a sem tam i nějakého žlutoookého (*Megadyptes antipodes*) ovšem uvidíte z podstatně větší vzdálenosti několika set metrů, zato bez na vás nalepených tělnatých turistů jako v Oamaru. Tučňáka nejmenšího také můžete na zmíněném ostrově Tiritiri Matangi šmírovat skrze sklo v umělých norách z pár decimetrů.

Poloostrov Otago představuje jediné místo na světě, kde albatrosi hnízdí na pevnině (Severní a Jižní ostrov jsou považovány za „mainland“ a teprve drobnější ostrovy dále od této „pevniny“ jsou tedy „islands“). Místní poddruh albatrosa královského (*Diomedea [epomophora] sanfordi*) někteří taxonomové vyčleňují jako samostatný druh (albatros Sanfordův). Tento ohrožený pták je jedním z mnoha endemitů NZ (hnízdí pouze na Tiairoa Head u Otaga a Aucklandových a Chathamských ostrovech).

Na NZ najdeme jen dva druhy kukaček, oba parazitické. Kukačka dlouhoocasá (*Urodynamis taitensis*) podniká jednu z nepozoruhodnějších migrací suchozemského ptačího druhu přes oceánské dálavy. Tento endemit hnízdí pouze na malé ploše NZ, nicméně jeho tahové cesty a zimoviště zahrnují obrovský vějířovitý úsek Melanésie, Mikronésie a především Polynésie. Miniaturní ostrůvky, na které doletí její mláďata bez toho, že by byla vedena svými rodiči, leží až 6 000 km daleko od hostitelských hnízd.

Jednou z nejobecnějších přírodních souvislostí je negativní vztah mezi biodiverzitou (počtem všech druhů) a endemismem (počtem geograficky unikátních druhů, tj. těch, co jinde nežijí)⁵. Vzácné druhy prostě žijí jinde než davy jejich běžných příbuzných. NZ v tomto směru není žádnou výjimkou: celkový počet původních suchozemských druhů (~130) nikoho neoslňuje, nicméně zastoupení endemitů je obrovské: ~90%! Z asi sedmi desítek mořských druhů je pak endemická třetina. Skutečná deviza novozélandské přírody však tkví ještě v něčem jiném: pokud bychom uvažovali jedinečnost životních projevů ptáků na jednotku plochy, vyhrávají protinožci na celé čáře.

5 Grim 2006: Vesmír 85(3): 140–147.

Tomáš Grim | učí na katedře zoologie Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se především hnízdním parazitismem a urbanizací ptáků. Je spoluautorem a spolueditorem první slovenské Ornitologické příručky.